

Міненко Л.М.

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕРАЛЬДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ СИМВОЛІКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)

У статті висвітлено нормативний стан геральдичної діяльності в Україні, виявлено правові проблеми процесу розроблення й реєстрації символіки, визначені можливі шляхи їх вирішення. Крім того, проаналізовано поняття символіки «герб» і «емблема», розкрито зміст етапів процедури їх реєстрації, подано вимоги до їх опису. Уперше висвітлюється історія створення символіки Національного військово-історичного музею України (далі – НВІМУ). Під час описання символіки до наукового обігу введено інформацію про місію, цілі та функціональні напрями діяльності музею. Викладений фаховий шлях авторського колективу символіки НВІМУ. Визначені подальші кроки щодо нормативного регулювання процесу розроблення й затвердження символіки.

Ключові слова: Національний військово-історичний музей України, військовий музей, гербова емблема, герб, емблема, пропам'ятна медаль, екслібрис, В. Карпов, Л. Матяш, О. Муравйов.

Постановка проблеми. Геральдика як наука з'явилася одночасно з появою самих гербів, що передавалися у спадок. Виникли вони в Середні віки, коли лицарі, одягнуті з ніг до голови в однакові лати, мали наносити певні знаки, щоб уникнути плутанини. Особлива необхідність у цьому виникла під час хрестових походів, в яких брали участь безліч лицарів. На теренах України гербові символи трапляються вже в останні століття до нашої ери. Пізніше на основі родових знаків сформувалися геральдичні символи Київської держави [9].

Такі дослідники, як І. Калмакан і М. Ємельянов, стверджують, що геральдична наука містить у собі чотири галузі: дворянська (родова) геральдика; територіальна (міська, обласна); корпоративна (цехова); державна геральдика. Дворянські (родові) герби виникли, як уже зазначалося, для розпізнавання лицарів у латах. Територіальні (міські, обласні) герби виникли внаслідок процесу успадкування родових гербів разом із землями й містами. Поступово такі герби стали ознаками відповідних міст і земель, навіть після зміни власника. Корпоративні (цехові) герби склалися в середньовічних виробничих чи політичних об'єднаннях і використовувалися працівниками (майстрами) як знак приналежності до цього об'єднання чи цеху. Наступниками цих

середньовічних гербів сьогодні можна вважати товарні знаки чи виробничі емблеми, які виконуються нині без дотримання правил геральдики. Державні герби країн Західної Європи виникали й формувалися за рахунок родового герба свого власника-суверена. Потім цей символ передавався у спадок, навіть після зміни правлячої династії. Нині державні герби мають усі країни світу. Проте деякі з них складені не за правилами геральдики й вважаються державними емблемами [16]. У цьому дослідженні ми розглянемо питання формування корпоративної (цехової) геральдики на прикладі символіки Національного військово-історичного музею України (НВІМУ) і запропонуємо своє бачення правового регулювання процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема української символіки, зокрема й державної, досить докладно вивчена й викладена в роботах відомого дослідника геральдики А. Гречило [5], знавця української символіки М. Битинського [2], В. Карпова, сучасного вченого, який займається вивченням військової символіки України [17]. Проблема розвитку української військової символіки значну увагу приділяло засноване у 2000 р. Національним військово-історичним музеєм України наукове видання «Військово-історичний альманах». У кожному номері журналу редакцією визначалися для публікації матеріали

з проблем геральдики, фалеристики, вексилології, емблематики чи уніформістики. Матеріали, розміщені в альманасі, присвячені як історичним аспектам української символіки, так і символіці Збройних Сил України й інших військових формувань новітнього періоду. Історичні аспекти української символіки розглядаються у статтях О. Сокирка [26], М. Чмира [34], А. Руккаса [21], В. Манзуренка [18], Ж. Денисюк [7], І. Чичканя [33], Л. Баяти [33], В. Горелова [33], О. Муравйова [33], О. Скрябіна [24] та інших.

Висвітленню процесу розвитку символіки, зокрема й військової, у цілому приділялося достатньо уваги. Проте ще є недосліджені та невисвітлені символи військових установ культурно-освітнього спрямування.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення нормативного стану геральдичної діяльності в Україні, виявлення правових проблем процесу розроблення й реєстрації символіки, визначення можливих шляхів їх вирішення.

З огляду на визначену мету завданнями дослідження є такі:

- проаналізувати поняття символіки «герб» і «емблема»;
- розкрити зміст етапів процедури реєстрації символіки в Україні й вимоги до її опису;
- висвітлити історію створення символіки Національного військово-історичного музею України й відповідні аспекти, що вплинули на її оформлення;
- ввести до наукового обігу в описанні символіки місію, цілі та функціональні напрями діяльності музейної установи;
- провести ознайомлення з авторським колективом, який розробив гербову емблему НВІМУ, і безпосередньо з процесом її створення та дизайном, а також із авторами-розробниками пропам'ятної медалі та ескібрису музейної установи;
- визначити подальші кроки щодо нормативного регулювання процесу розроблення й затвердження символіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для системного аналізу визначеної проблеми розглянемо змістовність таких понять символіки, як «герб» і «емблема». Варто зазначити, що науковці І. Калмакан та М. Ємельянов, підсумувавши всі напрацювання, дали досить узагальнене й доступне для сприйняття тлумачення терміна «герб». На думку авторів, «гербом називається стійке характерне зображення, яке відбиває історичні традиції володіючого ним суб'єкта, є

символом цього суб'єкта й передається його правонаступникам (якщо такі існують). Головними відмінностями герба є наявність щита, відповідність правилам геральдики, затвердження верховною державною владою» [16].

Привертає увагу той факт, що нині нормативно-правових актів, що регламентують процес розроблення й реєстрації гербів, в Україні не існує. Відсутній державний орган, що мав би здійснювати реєстрацію. На практиці зареєструвати герб можна в Українському геральдичному товаристві (далі – УГТ). Відповідно до ухвали Восьмої конференції товариства, з 1999 р. ведеться Реєстр гербів. Реєстрації передують проведення фахової експертизи герба на відповідність основним геральдичним принципам і нормам (за змістом, колористикою та композицією). Потім герб розміщують на сайті УГТ, фіксують у черговому випуску «Реєстру особових гербів Українського геральдичного товариства», після чого замовник отримує підтверджувальний лист (грамоту) про реєстрацію [35; 36].

Водночас діє чинний Указ Президента України «Про впорядкування геральдичної справи в Україні» від 18 травня 2000 р. № 694/2000 за підписом Л. Кучми, яким Кабінету Міністрів України доручено внести на розгляд Верховної Ради України проект закону про державні символи України; вирішити питання щодо створення Державного геральдичного реєстру України, зокрема визначити орган, на який покладається створення та ведення Державного геральдичного реєстру України; затвердити Положення про Державний геральдичний реєстр України; розробити та подати погоджений із Комісією державних нагород і геральдики проект Концепції розвитку символіки, прапорництва й емблематики Збройних Сил України й інших військових формувань, передбачених законодавством України; у двомісячний строк узгодити свої рішення із цим Указом [31]. Цей Указ не мав важливого значення та виявився декларативним. Така ситуація зумовлює неможливість правочинного створення гербів, що відображають історичні, культурні, соціально-економічні й інші особливості й традиції організацій, місцевих громад тощо, а також узаконену процедуру їх реєстрації.

Проте якщо проаналізувати питання державної реєстрації гербів, необхідно акцентувати увагу на недоліках і перевагах цього процесу, а саме:

1) перевагами державної реєстрації особистих, родових, корпоративних, місцевих, регіональних геральдичних символів (гербів) усіх охочих їх мати є такі:

– соціальна перевага – є мотиваційним складником і зумовлює наявність певних життєвих цінностей, адже дійти до бажання мати герб може лише людина (господарюючий суб'єкт, регіон) із певними суспільними орієнтирами й уявленнями;

– політична – являє собою ступінь задоволення від співпраці з носієм символу або погодженості з його системою цінностей;

– економічна – зумовлюється додатковими надходженнями до бюджету від реєстрації;

– культурна – є можливість реалізувати напрацьовані національно-державні та історико-культурні ідеї людини (господарюючого суб'єкта, регіону);

– юридична можливість захистити власний геральдичний символ як об'єкт цивільних прав;

2) недоліками державної реєстрації особистих, родових, корпоративних, місцевих, регіональних геральдичних символів (гербів) усіх охочих їх мати є такі:

– здорожчання виготовлення символів через суворе дотримання правил геральдики та звернення лише до визначених установ;

– можливе різке соціально-статусне розшарування суспільства.

Нині в Україні, згідно зі ст. 20 Конституції, є лише один Державний Герб. Решта символів, розроблених відповідно до класичних правил геральдики, є лише гербовими емблемами [16], які соціально відповідальні зацікавлені особи за наявності певних фінансових можливостей можуть зареєструвати в Українському геральдичному товаристві. Саме тому найбільш уживаним у цьому сенсі є термін «емблема».

Визначення терміна «емблема» подане в первинних джерелах досить широко. Цей термін позначає предмет або зображення, що умовно чи символічно виражає певне поняття, ідею [25]. Беручи до уваги актуальність цього питання, не буде зайвим познайомитися з правилами реєстрації таких символів громадськими об'єднаннями й іншими господарюючими суб'єктами. Процедура реєстрації символіки об'єднання чітко визначена й регламентується ст. 18 Закону України «Про громадські об'єднання» [10], ст. 23 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань» [11], ч. 2 розділу 2 Наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців і громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи» [19].

Спочатку визначається вид символіки (емблема чи прапор), готується її зображення й опис. Далі об'єднання має провести збори вповноваженого органу й затвердити символіку. Після цього відповідальні особи готують пакет документів для державної реєстрації символіки й подають його до Центру надання адміністративних послуг міста. На завершення замовник протягом 20 робочих днів отримує рішення про державну реєстрацію символіки Міністерством юстиції України.

До опису символіки мають місце певні вимоги. Опис має містити інформацію про кольори, масштаби й пропорції елементів символіки, а також повне чи скорочене найменування, крім того, він має відповідати зображенню символіки. Згідно із ч. 6 ст. 18 Закону України «Про громадські об'єднання» забороняється використання зареєстрованої символіки об'єднання іншими фізичними та юридичними особами без згоди об'єднання й для цілей, не пов'язаних із діяльністю об'єднання. Однак цим же Законом не передбачено ні адміністративної, ні кримінальної відповідальності за такі діяння. Тому для захисту своєї символіки і її використання рекомендують зареєструвати символіку як об'єкт права інтелектуальної власності – товарний знак (відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг») [8; 10; 12].

Для інших господарюючих суб'єктів обмежень щодо реєстрації власної символіки немає. Питання розроблення й реєстрації залежить від особистої ініціативи керівництва та наявності певних ресурсів. З огляду на вищевикладене, очевидно є процедура реєстрації наявної символіки як об'єкта права інтелектуальної власності – товарного знака.

Установити факти правової неузгодженості цього процесу пропонуємо на прикладі дослідження історичних кроків формування символіки Національного військово-історичного музею України (НВІМУ). За роки його діяльності були розроблені дві емблеми й гербова емблема. Із зображенням першої емблеми було виготовлено значок (1999 р.). Також вона розміщувалася на друкованих виданнях НВІМУ. Пізніше була розроблена ще одна емблема для оновленого журналу НВІМУ «Військовий музей», що з 2009 р. став називатися «Український військовий музей». Гербова емблема знайшла своє відображення на пропам'ятній медалі (2008 р.), екслібрисі музею (2011 р.) та в інформаційних виданнях [28; 14].

Перед тим, як детально розглянути історію створення символіки НВІМУ, для ґрунтов-

ного розуміння змісту корпоративної символіки доцільно розпочинати дослідження з основ адміністрування етапів побудови будь-якого суб'єкта. Як відомо, одним з основних завдань, що постає перед керівником, є проектування й створення організації. Це означає, що керівник має визначити послідовність і встановити баланс між основними етапами цього процесу. Такий підхід даватиме можливість покроково й у повному обсязі представити особливості майбутнього суб'єкта. Одним із початкових етапів організаційного проектування є визначення місії, цілей і головних функцій господарюючого суб'єкта [6]. Варто зауважити, що цей етап є дуже важливим для створення символіки, адже місія, цілі й функції формують образ установи, який через символ має висвітлитися чи відобразитися у свідомості споглядача. Цей образ має буквально викликати бажання дізнатися про суб'єкт господарювання, відвідати його, а вже потім споглядач зможе зрозуміти, чи збігаються його очікування з реальністю.

Отже, місія – це мета, задля якої існує організація. Метою НВІМУ, згідно зі Статутом, є збирання, збереження, вивчення й використання пам'яток військової історії з метою залучення громадян до надбань національної військової історико-культурної спадщини. Музей є скарбницею військових реліквій України, провідним науково-дослідним, культурно-освітнім і науково-методичним центром. Він сприяє розвитку музейної справи в Збройних Силах України. Як бачимо, місія музею відображає його стратегічну перспективу, що реалізувалася за допомогою постановки й досягнення певних цілей. Цілі господарюючого суб'єкта – це конкретний стан окремих характеристик організації, досягнення яких є бажаним і на досягнення яких спрямована її діяльність. Саме тому головним у роботі керівника є цілепокладання, що характеризує процес визначення цілей і їх взаємозв'язок. Варто звернути увагу на той факт, що неправильно поставлені цілі знижують ефективність господарюючого суб'єкта й досить часто є причиною його банкрутства. Цілі музею визначалися відповідно до напрямів і завдань музею, що виникали в ході діяльності, згідно зі Статутом. Крім місії й цілей керівник повинен уміти фахово визначити основні функції організації, що являють собою головні напрями діяльності та мають соціально-економічне спрямування, виконання яких забезпечує досягнення визначених цілей організації. Зокрема, НВІМУ згідно зі Статутом здійснює такі напрями діяльності: науково-дослідна діяльність, культурно-

освітня діяльність, комплектування музейного видання, експозиційна робота, фондова робота, методична робота, робота наукової військово-історичної бібліотеки, робота наукового архіву, видавнича діяльність, міжнародні зв'язки музею [6; 20].

Ознайомившись із теоретичною основою, пропонуємо прослідкувати використання місії, цілей і функцій НВІМУ у ході розроблення його символіки. Дослідження військової символіки та збирання матеріалів за цією темою було одним із завдань музею й особистим захопленням начальника. Із 1996 р. начальник музею Віктор Васильович Карпов досліджував військові відзнаки армії УНР. Це дослідження під назвою «Військові відзнаки армії УНР» було опубліковане в журналі «Військо України» за 1996 р. (№ 5) [13]. Із цього часу В. Карпов почав опрацьовувати ідею створення емблеми музею. Реалізувалася вона в 1997 р. у ході реформування Музею Збройних Сил України в Центральний музей Збройних Сил України (рис. 1). Пізніше були створені музейні виставки та постійні експозиції за цією тематикою, а також було видано низку наукових і науково-популярних монографій. Зокрема, видано одноосібні й у співавторстві монографії В. Карпова «Українська військова символіка» (2006 р.) [16], «Військова символіка України. Нарукавні знаки (1992–1999)» (2007 р.) [15], «Військова символіка держави» (2007 р.) [18], «Військові прапори України» (2007 р.) [14], «Становлення та розвиток військової символіки України. 1991–2012» (2014 р.) [17].

Рис. 1. Емблема Національного військово-історичного музею України

В основі емблеми на синьому тлі розміщено чорного кольору Залізний Хрест Армії УНР (першу українську військову нагороду). Поверх

нього – два перехрещені мечі золотого кольору вістрям угору, покладені Андріївським хрестом. Поверх хреста й шабель зображено Малий Державний герб України в державній синьо-жовтій колористиці. Комплекс обрамлений дубовими (символ неодноразового прояву сили, мужності та моці) і лавровими (символ слави) гілками золотого кольору. Центральна композиція обрамлена написом «Центральний музей Збройних Сил України», у якому слова розділені круглими маркерами. На підніжжі емблеми вказаний рік заснування музею «1995». Розміщення в основі емблеми символічного комплексу хреста, перехрещених шабель і Малуго Державного герба України разом є знаком історичних витоків українського війська, символізує славу й доблесть боротьби українського воїнства з ворогами рідної землі, що висвітлено в музейній експозиції. Емблема символізує військово-історичну пам'ять, і завдання музею спрямовані на дослідження української воєнної історії [28].

Зображення емблеми використовувалося на внутрішніх документах і в оздобленні приміщення НВІМУ, зокрема розміщувалося на стіні напроти входу в музей як декоративний елемент інтер'єру. Крім того, зображення емблеми містилося на значку музею. Відвідувачі мали можливість придбати його як сувенір у музейному кіоску.

Як уже зазначалося, у 2009 р. була розроблена ще одна емблема для оновленого журналу НВІМУ «Військовий музей», який із 2009 р. став називатися «Український військовий музей» (рис. 2). Складається вона з білого детально промальованого схематичного зображення будівлі музею на тлі тематичного кольору журналу. Перед будівлею розміщені дві схематично зображені гармати світло-зеленого (відтінку «хакі») забарвлення. Гармати стоять на символічній дорозі, що зображена подвійною лінією, під якою бачимо напис «Національний військово-історичний музей України». На обкладинці першого номера журналу «Український військовий музей» (2009 р.) є напис «Центральний музей Збройних Сил України». За цим можна простежити розвиток самого музею. Так, 15 січня 2010 р. відбулося отримання статусу національного й перейменування установи в Національний військово-історичний музей України [15]. Зі слів начальника музею В. Карпова (1995–2013 рр. роботи), розроблення такої емблеми було задумане начальником лабораторії науково-дослідних робіт із дослідження інформаційно-музейних технологій музею Іриною Мороз як «маркетингова стратегія просування ідеї вій-

ськового музеєзнавства, і тому ми відійшли від символіки тільки нашого музею» [28]. Обговорення й затвердження обох емблем проходило через науково-методичну раду музею.

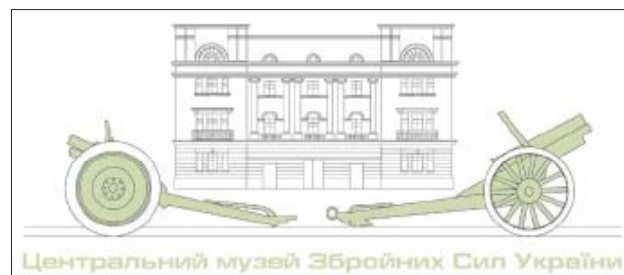

Рис. 2. Емблема Національного військово-історичного музею України для періодичних видань

Не менш цікавою є історія створення герба (гербової емблеми) Національного військово-історичного музею України (рис. 3). Така емблема є особливим знаком, в якому відображається суть діяльності музею – надання доступу до знань і ведення літопису воєнної історії. Цей символ був апробований у ході діяльності музею та його міжнародних зв'язків і підтвердив тезу, що наголошує на підвищенні впізнаваності й популярності установи в Україні та світі, посиленні її престижу. За свідченнями В. Карпова щодо необхідності створення такого знака, «символіка музею отримала розвиток у процесі розвитку самого музею та його суспільної ролі, що призвело до осмислення його символічного означення. Герб був прийнятий до використання за згодою науково-методичної ради. Положення про нього не розроблялося і його використання не регламентувалося, хоча очевидно відповідало загальній практиці

Рис. 3. Гербова емблема Національного військово-історичного музею України

щодо таких символів – представництва установи на офіційних заходах і документах. Проте існувала офіційна печатка музею як юридичної установи, і в тій частині, де вона вимагалася, герб не використовувався» [28]. Авторами гербової емблеми музею виступили начальник музею полковник Карпов Віктор Васильович (фото 1), геральдист полковник Муравйов Олександр Борисович (фото 2) і художник-дизайнер, архітектор, геральдист Матяш Луїс Іванович (фото 3) [28]. Для посилення відчуття щодо рівня відповідальності цієї роботи вважаємо за необхідне дати короткий опис фахового шляху цих людей.

Карпов Віктор Васильович народився 24 липня 1960 р. у м. Володимир-Волинський Волинської області. Закінчив із відзнакою Львівське вище військово-політичне училище в серпні 1984 р. У 2005 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Полонення та репатріація японської Квантунської армії (1945–1956 рр.)», здобув науковий ступінь кандидата історичних наук. У 2015 р. захистив докторську дисертацію на тему «Історичні витoki української військової символіки та її розвиток у незалежній Україні» й отримав звання доктора історичних наук. Із 1984 по 1991 рр. служив у Далекосхідному військовому окрузі спочатку начальником клубу військової частини, а згодом начальником Музею Далекосхідного військового округу. Із 1991 по 1994 рр. – слухач Гуманітарної академії Збройних Сил (м. Москва). Протягом 1994–1995 р. проходив службу в Головному

управлінні виховної роботи Міністерства оборони України. Із жовтня 1995 р. по квітень 2013 р. очолював музейну установу Збройних Сил України, яка з 2010 р. отримала назву «Національний військово-історичний музей України». Із вересня 2013 р. до вересня 2017 р. займається науково-педагогічною роботою в Національній академії керівних кадрів культури й мистецтв на посаді доцента кафедри соціальних наук. Із 2015 по 2017 рр. очолював відділ аспірантури й докторантури академії. Із 2017 р. – завідувач кафедри мистецтвознавчої експертизи академії. Є автором понад 100 наукових статей і монографій з історії українського війська і його символіки, військового музеєзнавства й інтернування японської армії. Полковник В. Карпов активно займається громадською діяльністю. Із 2002 р. він є членом Правління, а з квітня 2011 р. – Головою Правління Всеукраїнської громадської організації «Український інститут воєнної історії» [23; 22]. Співпрацює з Товариством воєнних істориків та іншими організаціями історичного й музейного профілю.

Муравйов Олександр Борисович народився 10 серпня 1954 р. у м. Москва (Росія). У 1977 р. закінчив Київське вище військово-інженерне двічі Червонопрапорне училище зв'язку ім. М. Калініна. Полковник запасу. Член Ради Українського геральдичного товариства з 2001 р., Член Спільки дизайнерів України. У 2001 р. ініціював створення Воєнно-геральдичної служби (із лютого 2006 р. – відділ військової символіки та геральдики) Генерального штабу Збройних Сил України. Із квітня 2001 по грудень 2005 р. – начальник Воєнно-геральдичної служби. Із лютого 2006 по листопад 2012 р. – начальник відділу військової символіки та геральдики Генерального штабу Збройних Сил України. Із листопада 2012 р. по травень 2013 р. – начальник групи військової символіки та геральдики Тилу Збройних Сил України. Із 30 травня 2013 р. – заступник начальника відділу з розро-

Фото 1. Полковник Карпов Віктор Васильович [32]

Фото 2. Муравйов Олександр Борисович [4]

блення військової форми одягу управління речового забезпечення Центрального управління речового забезпечення Збройних Сил України Тилу Збройних Сил України. За його безпосередньої участі розроблено символіку Збройних Сил України, заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України, пам'ятний нагрудний знак «Воїн-миротворець», почесні нагрудні знаки начальника Генерального штабу – Головнокомандувача Збройних Сил України, нагрудні знаки військової доблесті військовослужбовців Збройних Сил України, велику кількість наруканних емблем і нагрудних знаків військових частин Збройних Сил України. Має почесне звання «Заслужений діяч мистецтв України» [4].

Матяш Луїс Іванович народився 28 липня 1937 р. у Брянській області (нині Російська Федерація). За освітою він військовий штурман наддалекого бомбардувальника Ту-124, озброєного атомною бомбою. У 50–60-х рр. ХХ століття потрапив під скорочення армії, яке провів М. Хрущов у ході військової реформи. Після цього його доля змінилася, і він став одним із найвідоміших українських архітекторів і геральдистів. Розробив перший варіант «Ордену Честі» (так спочатку називалася відзнака «Закон і честь»), медалі «За військову службу Україні», «За бездоганну службу», «Ветеран військової служби». У його доробки входять подяки в металі «За сприяння органам внутрішніх справ України», «За розвиток науки, техніки й освіти», пам'ятний знак «5 років Збройними Силами України», ювілейна відзнака у вигляді медалі «10 років МВС України», «Почесна від-

Фото 3. Луїс Іванович Матяш [3]

знака «Державний науково-дослідний інститут МВС України». Крім того, брав участь у розробленні нагрудного знака «За відзнаку в службі», почесної грамоти Міністерства внутрішніх справ. Є творцем гербів і прапорів міст, зокрема Асоціації міст України, міста Мелітополя, двох районів Києва. Він є автором вантового мосту через річку Даугава в Латвії, залу Перемоги в Меморіальному комплексі «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.». Входить до Національної спілки архітекторів України. Нині керує питаннями, пов'язаними з геральдикою, архітектурою й макетуванням («СТУДИЯ O2DESIGN») [1; 27; 30; 3; 29].

Перед створенням гербової емблеми НВІМУ автори провели багато часу в спілкуванні та в архівах. В. Карпов як начальник музею виклав розробникам історію музею, місію, цілі та функціональні завдання. Майстри оглянули значну кількість уже наявних корпоративних емблем і гербів, щоб виключити дубляж. Тож гербова емблема НВІМУ була створена з урахуванням історичних, державних і національних традицій військової символіки України, загальнонаціональних законів і правил геральдики, фалеристики, вексиллогії, емблематики (рис. 3). У верхній золотій частині щита варязького типу бачимо три символи родів військ України: військово-морських, повітряних і сухопутних. Це визначає наукове спрямування музею. У нижній пурпуровій частині щита – золотий ключ зі срібною борідкою, срібний сувій паперу та срібне гусяче перо. Така центральна композиція символізує музей як установу, що дає доступ до знань та є літописцем воєнної історії. Щит увінчаний срібним шоломом часів Київської Русі з клейнодом (емблемою) – символом Збройних Сил України. По обидва боки шолома – пурпуровий намет із золотим підбоєм. Унизу на стрічці герба розмішений девіз «*Vestigia semper adora*» («Пам'ятай сліди минулого»). Кінці стрічки мають синьо-жовте забарвлення, що є кольорами державного прапора України. Червона колористика герба є символом хоробрості, мужності й безстрашності. Жовта – позначає золото, що є ознакою багатства, сили, вірності, чистоти, постійності, справедливості й великодушності [28; 16, с. 21].

Для повноти результатів дослідження слід навести ще два знаки із зображеннями гербової емблеми музею: пропам'ятну медаль (фото 4) та екслібрис (фото 5) [28]. Пропам'ятна медаль є символічною нагородою, що була розроблена з метою збереження пам'яті про початок роботи

експозиції музею й безпосередньо музею. Медаль виготовлена у 2008 р. за ініціативи та за участі начальника музею В. Карпова у двох екземплярах. Один зберігається у В. Карпова, інший був вручений на знак вдячності за роботу в період з 2003 по 2009 рр. заступнику начальника музею з наукової роботи підполковнику Скрябіну Олександрю Леонідовичу. Після завершення роботи в музеї О. Скрябін з 2009 по 2012 р. проходив службу в Головному управлінні виховної роботи Збройних Сил України. У 2012 р. вступив в ад'юнктуру Національного університету оборони України ім. Івана Черняхівського, яку достроково закінчив у 2014 р., отримавши науковий ступінь кандидата історичних наук. Після цього полковник О. Скрябін був призначений начальником науково-дослідного відділу проблем історії війн і воєнного мистецтва науково-дослідного центру воєнної історії Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. Завдяки організаційному таланту В. Карпова й за безпосередньої участі О. Скрябіна розпочали свою роботу дві філії НВІМУ: у 2003 р. відбулося розгортання експозиції Військово-морського музейного комплексу «Балаклава» (м. Севастополь, АР Крим); у 2009 р. залучено до структури музею як окрему філію Військово-морський музей України, що також дислокувався в м. Севастополі. Водночас не залишалися поза увагою й інші дві філії: Волинський регіональний музей українського війська та військової техніки й Музей Ракетних військ стратегічного призначення.

Крім того, за активної діяльності О. Скрябіна впродовж 5 з половиною років, був здійснений величезний обсяг робіт, що забезпечували належне функціонування музею в м. Києві та його філіях, а саме участь в організації ремонтних робіт приміщень і фасадів будівель музеїв; оформленні експозиції київського музею та філій; оформленні 7 тематичних експозиційних комплексів (4 – у київському музеї, 3 – у філіях (Військово-морському комплексі «Балаклава» (2), музеї Ракетних військ стратегічного призначення (1)).

О. Скрябін під керівництвом В. Карпова разом із музейними працівниками в період з 2003 по 2009 рр. брав участь в організації 36 виставок, зокрема й однієї міжнародної (Німеччина), і 2 виставок, що набули широкого розголосу в суспільстві («Трофеї Червоної Армії» (2005 р.) і «Золоті скарби України» у співпраці з Інститутом археології НАН України (2006 р.)).

Крім того, за його наполегливої участі було впроваджено систему професійної підготовки

**Фото 4. Пропам'ятна медаль Національного військово-історичного музею України.
Фото О.Л. Скрябіна**

Фото 5. Відтиск есклібрису Національного військово-історичного музею України

співробітників київського музею та філій за військово-музейною спеціалізацією. Це було викликано необхідністю підвищення кваліфікації кадрів через те, що на роботу до музеїв приходили молоді люди, зокрема жінки, які не володіли знаннями специфіки воєнної служби. Тому по понеділках раз на місяць проходили практичні заняття з освоєння базових воєнних знань і основ музейної роботи. Перевірка закріплених знань проходила шляхом здачі заліків. У філіях за це відповідали їхні керівники. Таким чином проходили навчання всі співробітники.

В умовах високого темпу розвитку музею навантаження й відповідальність заступника начальника музею з наукової роботи були величезними. Саме тому нагородження О. Скрябіна пропам'ятною медаллю за такі заслуги стало логічним кроком і цілком заслуженим знаком уваги, поваги й вдячності сумлінному співробітнику за плідну роботу. Юридичних документів із реєстрації медалі не виявлено; як стверджує В. Карпов, це була його особиста подяка за внесок у розбудову музею [28].

Змістовність оформлення самої винагороди підкреслює її громадську цінність для номінанта. Так, на аверсі медалі зображено рік початку роботи в якості Центрального військово-історичного музею України («1996» (на стрічці)) і лаврові гілки (символ слави музею). На реверсі – зображення гербової емблеми й напис навколо «Центральний музей Збройних Сил України», доповнений у верхній частині назвою міста дислокації «Київ».

Екслібрис із зображенням герба був виготовлений у 2011 р. за ініціативою членів науково-мето-

дичної ради музею й використовувався як музейний знак на внутрішніх документах (протоколах, листах, подарункових виданнях музею).

Висновки. Підсумовуючи, варто констатувати, що символіка в цілому й гербова зокрема в усьому цивілізованому світі свідчить про рівень політичної культури суспільства, історичну спадковість, наявність потреби в збереженні певних цінностей. Особлива необхідність у наявності таких символів виникає під час заходів патріотичного виховання, що впливає на формування сучасної нації. Як видно з нашого дослідження, символіка НВІМУ дійсно підвищила престиж і репутацію музею, його статус в Україні та світі. Водночас правова невирішеність узаконення реєстрації герба музейної установи потребує захисту символу як об'єкта цивільних прав.

Вважаємо, що впорядкування геральдичної діяльності в Україні потребує цілеспрямованих подальших кроків. На нашу думку, до правового регулювання процесу розроблення й затвердження гербової символіки в Україні потрібно залучити державні та громадські інституції. Наприклад, у Німеччині є законодавчо врегульована практика державної реєстрації гербів (особистих, родових, корпоративних (цехових), місцевих, земельних) спеціалізованими геральдичними інституціями (асоціаціями, клубами й ін.), що входять до складу державних установ історичного чи музейного напрямку. Логічним кроком українських законодавців, на наш погляд, було б введення подібних вітчизняних геральдичних інституцій до складу державних установ відповідного спрямування.

Список літератури:

1. Автори дизайну діючих знаків державних нагород України станом на 01.01.2016 р. URL: <http://www.vto-orden.com.ua/catalog/award/avtori-dizajnu-diyuchih-znakiv-derzhavnih-nagorod> (дата звернення: 24.03.2018).
2. Битинський М. Українські військові прапори та корогви: історичний нарис. Вісті: український військовий журнал. 1963. Ч. 109; Ч. 111.
3. Біографія і фото Л. Матяша. URL: <https://www.segodaya.ua/ukraine/lev-i-kazak-c-kalinoj-mytarctva-herba-ukrainy.html> (дата звернення: 24.03.2018).
4. Біографія і фото О. Муравйова. URL: <http://uht.org.ua/ua/members/muravyov/> (дата звернення: 26.03.2018).
5. Гречило А. Прапори та герби українського козацтва. Вісті комбатанта. 1993. Ч. 1.
6. Гриньова В., Салун М. Організація виробництва: навч. посіб. Харків: ІНЖЕК, 2005. 552 с.
7. Денисюк Ж. Нові нагороди Міністерства оборони України. Військово-історичний альманах. 2003. Ч. 2 (7).
8. Довідник громадського активіста. URL: http://dovidnyk.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=475 (дата звернення: 28.03.2018).
9. 3 історії геральдики України. URL: <http://www.heraldry.com.ua/index.php3?lang=U&context=info&id=1346> (дата звернення: 28.03.2018).
10. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI.
11. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV.

12. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг: Закон України від 15.12.1993 р. № 3689-ХІІ.
13. Звіт про діяльність Музею Збройних Сил України за 1996 р. Архів НВІМУ. Док. фонд. 5 арк.
14. Звіт про діяльність Центрального музею Збройних Сил України за 1999 р. Архів НВІМУ. Док. фонд. 4 арк.
15. Звіт про діяльність Центрального музею Збройних Сил України за 2010 р. Архів НВІМУ. Док. фонд. 85 арк.
16. Калмакан І., Смелянов М. Основи геральдики: навчальний посібник для студентів гуманітарних факультетів ВНЗ. Науков. ред. докт. істор. наук, професор, акад. В. Станко. Одеса, 1996. 160 с.
17. Карпов В. Українська державність у символічному означенні. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2017. № 2. С. 4–12; Карпов В. Бойовий прапор сучасної Української армії. Військово-історичний альманах. 2001. Ч. 1(2); Карпов В. Військово-морська символіка України в нарукавних знаках. Військово-історичний альманах. 2003. Ч. 1(6); Карпов В. Розроблення арматурі до одностроїв військово-виків Збройних Сил України. Військово-історичний альманах. 2005. Ч. 1(10); Карпов В. Заохочувальні відзнаки Головного управління розвідки Міністерства оборони України. Військово-історичний альманах. 2007. Ч. 2(15); Карпов В. Пропам'ятний нагрудний знак «10 років повітряній розвідці». Військово-історичний альманах. 2004. Ч. 2 (9).
18. Манзуренко В. Загадка української фалеристики: невідомі українські відзнаки. Військово-історичний альманах. 2004. Ч. 2(9); Манзуренко В. Невідомі проекти січових відзнак Олекси Новаківського. Військово-історичний альманах. 2005. Ч. 2(11); Манзуренко В. Остання лицарська війна в Європі й відзнаки її учасникам. Військово-історичний альманах. 2007. Ч. 1(14).
19. Про затвердження Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи: наказ Міністерства юстиції України від 09.02.2016 р. № 359/5.
20. Про перейменування Центрального музею Збройних Сил України у Національний військово-історичний музей України та затвердження його Статуту: наказ Міністра оборони України від 16.07.2010 р. № 374. Архів НВІМУ. Док. фонд. 16 арк.
21. Невідомий проект ордена Залізного Хреста св. Андрія (Вступне слово, публікація документа і примітки Андрія Руккаса). Військово-історичний альманах. 2008. Ч. 1(16).
22. Особистий архів Карпова В.В. Біографія. Упор. Л. Міненко. 10.02.2018.
23. Протокол № 2 Загальних зборів Всеукраїнської громадської організації «Український інститут воєнної історії» від 18 лютого 2002 р. Архів ВГО «УІВІ». Док. фонд. 4 арк.
24. Скрябін О. Перехідні вимпели Міністра оборони України. Військово-історичний альманах. 2006. Ч. 1(12).
25. Словник літературознавчих термінів. URL: <http://www.ukrlit.net/info/dict/o1shv.html> (дата звернення: 28.03.2018).
26. Сокирко О. Наймане військо лівобережних гетьманів кінця XVII – XVIII ст.: «барва», прапори, зброя. Військово-історичний альманах. 2002. Ч. 2(5).
27. Сопов О., Торгоненко А. Нагороди МВС України. 2016. URL: http://www.vto-orden.com.ua/static/media/files/book_mvsv.pdf (дата звернення: 24.03.2018).
28. Спогади начальника НВІМУ Карпова В.В. щодо розробки його символіки. Записала Л. Міненко 20.03.2018 р.
29. СТУДИЯ O2DESIGN. URL: <http://o2design.com.ua/about/> (дата звернення: 24.03.2018).
30. У Мелітополя з'явилися герб і прапор. URL: <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/2338/art/14164.html> (дата звернення: 24.03.2018).
31. Про впорядкування геральдичної справи в Україні: Указ Президента України від 18.05.2000 № 694/2000.
32. Фото Карпова В.В. URL: <http://undersea-union.com/members/> (дата звернення: 26.03.2018).
33. Чичкань І., Баята Л. Нова державна нагорода. Відзнака Президента України – Хрест Івана Мазепи. Військово-історичний альманах. 2009. Ч. 1(18); Чичкань І., Горєлов В., Муравйов О. Нові нагрудні знаки у Збройних Силах України. Військово-історичний альманах. 2008. Ч. 2(17); Чичкань І. Горєлов В. Нагрудний знак «Служба шифрувального зв'язку і режиму секретності Збройних Сил України». Військово-історичний альманах. 2009. Ч. 1(18).
34. Чмир М. Відзнаки військових звань українських збройних формувань 1917–1921 рр. Військово-історичний альманах. 2001. Ч. 2(3).
35. Як зареєструвати власний герб. URL: https://skald.io.ua/s1680935/yak_zarestruvati_vlasnij_gerb (дата звернення: 28.03.2018).
36. Як отримати персональний герб? Розмова з Андрієм Гречилом, геральдистом. URL: <http://gazeta.lviv.ua/2013/10/03/jak-otrimati-personalnij-gerb/> (дата звернення: 28.03.2018).

37. Карпов В. Військові прапори України. Київ: ЦМЗСУ, 2007. 56 с.
38. Карпов В. Військова символіка України. Науковні знаки (1992–1999 рр.) [каталог науковних знаків з фондів Центрального музею Збройних сил України]. Київ. ЦМЗСУ, 1999. 86 с.
39. Карпов В., Табачник Д. Українська військова символіка. Київ: Либідь, 2006. 264 с.
40. Карпов В. Становлення та розвиток військової символіки України. 1991–2012: монографія. Київ: НАКККіМ, 2014. 232 с.
41. Карпов В., Табачник Д. Військова символіка держави. Київ: Либідь, 2007. 298 с.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ГЕРАЛЬДИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ (НА ПРИМЕРЕ СИМВОЛИКИ НАЦИОНАЛЬНОГО ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКОГО МУЗЕЯ УКРАИНЫ)

В статье освещено нормативное состояние геральдической деятельности в Украине, выявлены правовые проблемы процесса разработки и регистрации символики, определены возможные пути их решения. Кроме того, проанализированы понятия символики «герб» и «эмблема», раскрыто содержание этапов процедуры их регистрации, представлены требования к их описанию. Впервые освещается история создания символики Национального военно-исторического музея Украины. При описании символики в научный оборот вводится информация о миссии, целях и функциональных направлениях деятельности музея. Изложен профессиональный путь авторского коллектива символики НВИМУ. Определены дальнейшие шаги по нормативному регулированию процесса разработки и утверждения символики.

Ключевые слова: Национальный военно-исторический музей Украины, военный музей, гербовая эмблема, герб, эмблема, пропамятная медаль, экслибрис, В. Карпов, А. Скрыбин, Л. Матяш, А. Муравьев.

INSTITUTIONAL PROVISION OF HERALDIC ACTIVITY IN UKRAINE (IN THE EXAMPLE OF SYMBOLS OF THE NATIONAL MUSEUM OF MILITARY HISTORY OF UKRAINE)

The article highlights the regulatory status of heraldic activities in Ukraine, revealed the legal problems of the process of development and registration symbols, determined possible ways solutions of it. In addition, the concept of symbols “emblem” and “emblem” are analyzed. The content of the stages of the procedure for their registration is disclosed. Requirements for the description of the symbols are given. For the first time the history of the creation of the symbols of the National museum of military history of Ukraine is highlighted. When describing the symbols for scientific circulation information about the mission, goals and functional directions of the museum activity was introduced. The professional way of the author’s collective of symbols of the museum is presented. Further steps for regulatory regulation of the process of development and approval of symbols are identified.

Key words: National museum of military history of Ukraine, military museum, emblem, coat of arms, commemorative medal, exlibris, V. Karpov, L. Matyash, O. Murav'ev.